

УДК 34: 343.213.5; 34: 343.241.2

CİNAYƏTLƏRİN KATEQORİYASININ DƏYİŞİLDİYİ HALLARDA CİNAYƏT MƏSULİYYƏTİNDƏN VƏ CƏZADAN AZADETMƏ MƏSƏLƏLƏRİ: CİNAYƏT QANUNUNUN ZAMANA GÖRƏ QÜVVƏSİ KONTEKSTİNDƏ

İsbəndiyarov Qələndər Köçəri oğlu,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu “Cinayət hüququ və cinayət prosesi” şöbəsinin elmi işçisi.

email: q.isbandiyarov@gmail.com

bütün cinayətlərin qəti surətdə dörd kateqoriyaya təsnifatını müəyyən edir. 1960-cı il CM-də böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır cinayətlər, xüsusilə ağır cinayətlər terminoloji olaraq fərqləndirilsə də, cinayətlərin kateqoriyalara bölgüsü fərqli qay-

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində cinayət törədilməsi ilə bağlı hüquqi nəticələr cinayətin kateqoriyasına bağlı olduğundan, cinayət qanununa əlavə və dəyişikliklər edilməsi nəticəsində cinayətlərin kateqoriyasını aşağı salan cinayət qanunlarının geriyə tətbiq zərurəti yaranır. Belə qanunlar cinayət törətmiş şəxsin müəyyən əsaslarla cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi, cəza çəkməkdə olan şəxslərin isə cəzasının azaldılması, cəzaçəkmə müəssisəsinin dəyişdirilməsi, cəza çəkməkdən şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə və ya vəziyyəti başqa cür yaxşılaşdıran imkanlar yaradır. Təqdim olunan məqalə belə qanunların geriyə qüvvəsinin mümkün hallarını təhlil edib sistemləşdirmək və onların tətbiqi ilə bağlı səmərəlilikdirici təkliflər irəli sürmək məqsədi daşıyır.

dada – CM-in 7-1-ci maddəsində ağır hesab olunan cinayətləri konkret olaraq sadalamaqla müəyyən edirdi (1, s.34). Qüvvədə olan CM öz sələfindən fərqli olaraq cinayətə görə bütün hüquqi nəticələri cinayətlərin kateqoriyaları ilə əlaqələndirir. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti, məhkumlu-

Açar sözlər: cinayət, cinayət qanunu, cinayətlərin təsnifatı (kateqoriyası), cinayətlərin tövsifi, cinayət məsuliyyətindən azad etmə, cəzadan azad etmə, təqsir, qəsd, ehtiyatsızlıq, cinayət qanununun zamana görə qüvvəsi

ğun ödənilməsi müddəti, cəzaçəkmə yerlərinin təyin olunması, cinayətlərin residivi və digər institut və normalar cinayətlərin kateqoriyalarına birbaşa bağlıdır. Bu isə 1999-cu il CM qüvvəyə mindiyi zaman, cinayət törətmiş şəxsin vəziyyətinin 1960-cı il CM-lə müqayisədə müəyyən hallarda yaxşılaşdırılması, müəyyən hallarda isə ağırlaşdırılmasına səbəb olmuşdu.

Qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsi qanunvericilik tarixində ilk dəfə olaraq

Qeyd edək ki, qanunverici cinayətlərin təsnifatında Rusiya Federasiyasının qüvvədə olan 1996-cı il tarixli CM-in yanaşmasını əsas götürmüşdür. RF CM-in qəbul edilməsindən əvvəl hazırlanmış cinayət qanununun 1996-cı il tarixli Nəzəri modelində cinayətlərin təsnifatı məhz hazırkı qaydada təklif edilirdi. Bununla belə, Nəzəri modelin 79-cu maddəsi (qanunla nəzərdə tutulduğundan daha yüngül cəzanın təyin edilməsi) məhkəmələrə, törədilmiş cinayəti qanunla müəyyən edildiyindən daha yüngül kateqoriyaya aid etmək səlahiyyəti verirdi. Nəzəri modelin müəllifləri güman ki, Çar Rusiyasının cinayət qanunvericiliyində mövcud olmuş ənənəni bərpa etməyi düşünmüşdülər. Belə ki, Çar Rusiyasının 1845-ci il tarixli Cinayət Qanunnaməsinə (maddə 154) əsasən, əməldə iştirakın növünü, təqsirin növünü və həddini, təqsiri azaldan halları nəzərə alaraq məhkəmələr konkret cinayəti qanunla nəzərdə tutulduğundan bir və ya bir neçə dərəcə aşağı kateqoriyalı cinayət kimi qiymətləndirə bilərdilər (15, s.50-52).

Qeyd edək ki, keçmiş sovet respublikalarından heç də hamısı RF CM-in qeyd olunan ümumi həll üsulunu təkrarlamır. Məsələn, Belarus CM-in 84-cü maddəsi (14), Özbəkistan CM-in 69-cü maddəsi (11) və Estoniya CM-in 54-cü maddəsi (13) ittiham hökmünün icra müddətini cinayətin kateqoriyası ilə deyil, təyin olunmuş konkret cəzanın ölçüsü ilə əlaqələndirir; Latviya CM-in 63-cü maddəsi (12) və Özbəkistan CM-in 78-ci maddəsi (11) məhkumluğun ödənilmə müddətini cinayətin kateqoriyası ilə deyil, əmələ görə təyin edilmiş qəti cəza ilə əlaqələndirir (sovet cinayət qanunvericiliyində olduğu kimi); Estoniya CM-in 55-ci maddəsi (13) vaxtından

əvvəl şərti azad etməni; Ukrayna CM-in 80-ci maddəsi (10) müddətlərin keçməsi ilə bağlı cəzadan azad etməni sovet cinayət qanunvericiliyində olmuş qaydalara (cəzanın növündən və müddətindən asılı olaraq) uyğun tənzimləyir.

Fikrimizcə, cinayətlərin kateqoriyalara bölgüsünün nəzəri və praktiki əhəmiyyətinə rəğmən, konkret cinayətlərin müəyyən kateqoriyaya aid edilməsi cinayət-hüquq siyasətinin ən həssas məsələləri sırasında olduğundan, konkret cinayət əməlinin müəyyən kateqoriyaya aid edilməsi təcrübi reallıqlara kifayət qədər tutarlı şəkildə əsaslandırılmalıdır. Bununla belə, cinayətlərə görə hüquqi nəticələrin bütünlüklə cinayət kateqoriyalarına bağlanılmasının həddən ziyadə mexanikləşdirilmiş həll üsulu olduğu vurğulanmalıdır. Qeyd edək ki, məsələnin həllində dinamikliyə nail olmaq, o cümlədən cinayət məsuliyyətinin fərdiləşdirilməsi imkanlarını genişləndirmək məqsədilə RF CM-in 15-ci maddəsinə 2011-ci ildə əlavə edilmiş yeni norma Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyinə də nümunə ola bilər. Belə ki, həmin normaya əsasən, şəxsin əməlində yüngülləşdirici halların olduğu və ağırlaşdırıcı halların olmadığı təqdirdə məhkəmə az ağır cinayətə görə 3 ildən artıq olmayan azadlıqdan məhrum etmə cəzası və ya daha yüngül cəza; ağır cinayətə görə 5 ildən artıq olmayan azadlıqdan məhrum etmə cəzası və ya daha yüngül cəza; xüsusilə ağır cinayətə görə 7 ildən artıq olmayan azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin etdiyi hallarda törədilmiş cinayətin kateqoriyasını bir pillə aşağı qiymətləndirə bilər (9).

Cinayət qanunvericiliyinə edilən dəyişikliklər hər hansı cinayətin kateqoriyasının dəyişməsinə səbəb olduqda, bir qayda olaraq,

yeni normanın zamana görə tətbiqi ilə bağlı məsələ yaranır. Cinayətin kateqoriyasını yüksəldən qanun ağırlaşdırıcı qanun sayıldığından onun geriyə qüvvəsi istisna olunur. Buna görə, baxılan məsələ ilə bağlı yalnız cinayətin kateqoriyasını yüngülləşdirən qanunların geri qüvvəsi əhəmiyyət kəsb edir. Belə qanunlar, CM-in 10-cu maddəsinə əsasən, müəyyən cinayəti törətmiş olan şəxsin vəziyyətini yüngülləşdirdiyi üçün geriyə qüvvəyə malikdir. Hüquq nəzəriyyəsində belə qanunların tətbiqinin iki növü (sadə və təftişedici) fərqləndirilir (7, s.67). Sadə növ konkret iş üzrə hələ qəti qərarın qəbul edilmədiyi halları, təftişedici növ isə qəti qərarın qəbul edilmiş olduğu (cinayət işlərində ittiham hökmünün qüvvəyə minmiş olduğu) halları nəzərdə tutur.

Cinayət qanununda cinayətlərin kateqoriyasının dəyişdirilməsi iki üsulla həyata keçirilir:

1. Cəza sanksiyalarının dəyişdirilməsi.

1.1. Ümumi hissədə cinayət kateqoriyalarını müəyyən edən normalara dəyişiklik edilməsi. 1999-cu il CM-in qüvvədə olduğu müddətdə yalnız bir dəfə bu cür dəyişiklik edilmişdir. Belə ki, 2 uyun 2001-ci il tarixli qanunla CM-in 15-ci maddəsində az ağır cinayətlərə görə cəzanın təsnifedici yuxarı həddi beş ildən yeddi ilə, ağır cinayətə görə on ildən on iki ilə, xüsusilə ağır cinayətlərə görə on iki ildən yuxarı həddə müəyyən edilmişdir. Qeyd olunan dəyişiklik ediləndəkinə Cinayət Məcəlləsində 163 az ağır, 131 ağır və 64 xüsusilə ağır cinayət tərkibi olduğu halda, həmin dəyişiklik nəticəsində az ağır cinayətlərin sayı 213-ə yüksəlmiş, ağır cinayətlərin sayı 109-a, xüsusilə ağır

cinayətlərin sayı 40-a enmişdi (3, s.51). Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyasının müəllifləri bu dəyişikliyi məqbul hesab etmədiklərini bildirmiş, lakin nə üçün məqbul sayılmadığını əsaslandırmamışlar. Bununla belə, qeyd olunan qanun cinayət kateqoriyalarının dairəsini dəyişməklə üç kateqoriya üzrə ciddi yer-dəyişmələr edərək, həmin cinayətləri bu qanunun qüvvəyə minməsinədək törətmiş çox sayda şəxsin vəziyyətinə başqa cür yaxşılaşdırıcı təsir göstərmişdi.

1.2. Xüsusi hissənin konkret cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edən normasında cəza sanksiyasının dəyişdirilməsi. 1999-cu il CM-in qüvvədə olduğu müddətdə edilmiş bu qəbil dəyişikliklərin əksər qismi ağırlaşdırıcı istiqamətdə olmuşdur. Məsələn, 14 mart 2014-cü il tarixli qanunla CM-in 114.1-114.3-ci maddələrinin, 30 may 2014-cü il tarixli qanunla CM-in 100, 103, 105, 108, 108-1, 111, 115.4, 116, 120 və bir sıra digər maddələrinin, 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla 181-ci maddəsinin sanksiyasının ağırlaşdırılması bu cinayətlərlə mübarizədə cəza siyasətinin sərtləşdirilməsinə nümunə göstərilə bilər. Cəzanı ağırlaşdırdığı üçün bu qanunların geriyə tətbiqi istisna olunur.

2. Dispozitiv dəyişikliklər – Xüsusi hissə maddələrinin dizpozisiyasında əməlin obyektiv cəhətinin konstruksiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi yolu ilə realizə olunur. Belə dəyişikliklər konkret əməllərin tam və ya qismən dekriminallaşdırılmasına səbəb ola bilər. Məsələn, 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla CM-in 177-ci maddəsinə edilmiş dəyişiklik ağırlaşdırıcı hallar olmadan oğurluğun 500 manatadək məbləğdə törədildiyi halların cinayət olmasını aradan qaldırmışdır.

Bu qanunun qüvvəyə minməsi 500 manatdan yuxarı olmayan məbləğdə oğurluq əməli törətmiş və hələ barəsində ittiham hökmü çıxarılmamış şəxslər barəsində cinayət təqibi icraatının xitam olunmasını, cəza çəkməkdə olan şəxslərin isə dərhal cəza çəkməkdən azad edilməsini tələb edir.

Misal: təqsirləndirilən şəxs C. Nərimanov rayon məhkəməsinin 14 sentyabr 2017-ci il tarixli hökmü ilə CM-in 177.1-ci maddəsilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməkdə təqsirli bilinərək bir il müddətində azadlıqdan məhrum etməyə məhkum edilmiş, işə 05 dekabr 2017-ci il tarixdə apellyasiya şikayəti üzrə baxan Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla CM-in 177-ci maddənin “Qeyd” hissəsinə edilən dəyişiklikləri (500 manatdan az məbləğdə sadə oğurluğun dekriminallaşdırılmasını) əsas götürərək, birinci instansiya məhkəməsinin hökmünü ləğv etmiş, cinayət təqibi üzrə icraat CPM-in 39.1 və 39.1.11-ci maddələrinə əsasən xitam edilmiş, məhkum C. məhkəmə iclasında həbsdən azad edilmişdir (4).

Qismən dekriminallaşdırıcı dəyişikliklər konkret cinayətin kateqoriyasını dəyişmədən saxlaya, yaxud bir və ya bir neçə pillə aşağı sala bilər. Misal olaraq 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla CM-in 177-ci maddəsinin Qeyd hissəsində miqdar kriteriyalarının dəyişdirilməsi göstərilə bilər. Əvvəlki redaksiyada xeyli miqdar əlaməti 3 min manatdan yuxarı lakin 10 min manatdan çox olmayan məbləği nəzərdə tuturdusa, yeni redaksiya ilə xeyli miqdar əlaməti 5 min manatdan 50 min manatadək məbləği əhatə edir. Odur ki, bu qanunun qüvvəyə minməsinədək 3 min manatdan 5 min manatadək intervalda

(məsələn, 4 min manat məbləğdə) oğurluq törətməyə görə CM-in əvvəlki redaksiyasının 177.2.4-cü maddəsilə məhkum edilmiş şəxsin əməli təftişedici əsasla CM-in yeni redaksiyada 177.1-ci maddəsinə tövsif edilməlidir. Göründüyü kimi, bu halda törədilmiş konkret cinayətin az ağır kateqoriyadan böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət kateqoriyasına dəyişdirilməsi baş verir. Eyni ilə, külli miqdar əlamətinin dəyişdirilməsi səbəbindən, törədilmiş konkret cinayətin ağır kateqoriyadan az ağır kateqoriyaya keçirilməsi mümkündür. Belə ki, əvvəlki redaksiyada 10 min manatdan artıq olan məbləğ külli miqdar əlaməti yaradırdısa, hazırda külli miqdar əlaməti 50 min manatdan 500 min manatadək intervalda müəyyən edilmişdir. Odur ki, bu dəyişikliyin qüvvəyə minməsinədək CM-in 177-182, 185-187 və 189-1-ci maddəsilə nəzərdə tutulmuş əməllərdən hər hansı birini 10 min manatdan 50 min manatadək məbləğdə törətməyə görə məhkum edilmiş şəxsin əməli xeyli miqdar əlaməti ilə yenidən tövsif edilə bilər. Bu halda, məsələn, əməlin tövsifinin 177.3.2-ci maddədən 177.2.4-cü maddəyə dəyişdirilməsi cinayətin kateqoriyasının azaldılması ilə müşayiət olunur.

Misal: Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin 12 oktyabr 2017-ci il tarixli hökmü ilə təqsirləndirilən şəxs F. CM-in 177.3.2-ci (01.06.2016-cı ilədək qüvvədə olan redaksiyada) maddəsilə nəzərdə tutulan ağır cinayəti (47,867 manat dəyərində özgə əmlakının oğurlanması) törətməkdə təqsirli bilinərək 6 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş; iş müdafiəçinin apellyasiya şikayəti üzrə baxan Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası CM-in 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinə

20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla edilmiş dəyişiklikləri əsas gətirərək, əməlin tövsifini CM-in 177.3.2-ci maddəsindən 177.2.3 və 177.2.4-cü maddələrinə dəyişməklə, təqsirkar şəxs barəsində azadlıqdan məhrum etmə cəzasını 2 il 6 ay müddətinə azaltmışdır (5). Göründüyü kimi, bu halda əməlin tövsifinin ağır cinayətdən təftişedici əsasla az ağır cinayətə dəyişdirilməsi faktı mövcuddur.

20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla, əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilmiş şəxs tərəfindən yenidən talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə törədilməsinin xüsusilə ağırlaşdırıcı əlamətlər sırasından xaric edilməsi törədilmiş konkret əməlin kateqoriyasını bir neçə pillə azalmasını şərtləndirir. Belə əməllər əvvəlki redaksiya ilə miqdar əlaməti nəzərə alınmadan ağır və ya xüsusilə ağır tərkib yaradırdısa, hazırda ümumi qaydada miqdar əlaməti əsasında tövsif və ya yenidən (təftişedici) tövsif edilir. Bu isə, müvafiq məbləğlər üzrə əməlin iki pillə aşağı kateqoriya ilə (ağır cinayətdən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətə) yenidən tövsifini şərtləndirə bilər. Məsələn, qeyd olunan qanunun qüvvəyə minməsinədək, əvvəllər oğurluq etməyə görə iki dəfə məhkum edilmiş şəxs yenidən min manat məbləğində oğurluq etdikdə onun əməli CM-in 179.3.3-cü maddəsilə tövsif olunurdu. Qeyd olunan qanunun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar həmin şəxsin əməli təftişedici əsasla CM-in yeni redaksiyasının 177.1-ci maddəsinin təsirinə düşür. Bu isə, cinayətin kateqoriyasının iki pillə aşağı düşməsi deməkdir.

Cinayətin kateqoriyasının aşağı salınması müvafiq hallarda şəxsin cəza çəkdiyi müəsisənin növünün dəyişdirilməsini tələb edə

bilər. Bu məsələ yeni qanunların mümkün qədər operativ tətbiq olunmasını zəruri edən daha bir amil kimi nəzərdən keçirilməlidir. Bundan başqa, təftişedici əsasla cinayətin kateqoriyasının dəyişdirilməsi cinayət məsuliyyətindən və ya çəkilməkdə olan cəzadan azad etmə imkanı yarada bilər. Məsələn, törədildiyi anda qüvvədə olmuş qanunla az ağır və ya ağır hesab olunan cinayətin yeni redaksiya ilə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə aid edilməsi, CM-in 72 və ya 73-cü maddəsində göstərilən əsaslar olduqda şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə imkan açır.

Məhkəmə praktikasının baxılan istiqamətdə öyrənilməsi təftişedici tövsif praktikasında hüquq tətbiqinin əsasən düzgün icra edildiyini göstərir. Bununla belə, yeni qanunun təftişedici əsasla təxirə salınmadan geriye tətbiq edilməli olmasına rəğmən, qüvvədə olan məhkəmə hökmlərinin təftiş olunması və müvafiq olaraq, cəza çəkməkdə olan şəxsin dərhal cəza çəkməkdən azad edilməsi və ya cəzasının azaldılması məsələsində yubanmalara yol verildiyi müşahidə olunur. Buna görə, əsas problemin yeni qanunvericiliyin operativ tətbiqi ilə bağlı olması qeyd edilməlidir. Həm praktika işçiləri və həm də keçmiş məhkumlarla aparılmış söhbətlər əməli tam və ya qismən dekriminalaşdıran qanun dəyişikliyinə qüvvəyə minməsinə baxmayaraq bəzi hallarda həmin əmələ görə məhkumların cəza çəkməkdə davam etməsi kimi yolverilməz praktikanın mövcudluğuna dəlalət edir. Nəzərdən keçirilmiş məhkəmə işləri göstərir ki, belə hallar əsasən müdafiəçinin və ya məhkumun apellyasiya şikayəti əsasında baxılmaqla, ittiham hökmləri ləğv edilir və məhkum məhkəmə zalında həbsdən

azad edilir. Apellyasiya şikayətinin verilməsi və məhkəmədə baxılması zaman tələb etdiyindən, bu, həmin vaxt ərzində şəxsin artıq cinayət sailmayan əmələ görə cəza çəkməyə davam etməsi anlamına gəlir. Qanun dəyişikliklərindən xəbəri olmayan və ya hüquqlarının müdafiəsi üçün imkanı olmayan şəxslərin belə hallarda cəza çəkməyə davam etməsinə dair məlumatlar narahatlıq doğurur.

Əməlin dekriminallaşdırılmasını nəzərdə tutan qanunların Keçid müddəalarına əsasən, yeni qanunla cinayət hesab olunmayan əməllərə görə həmin qanunun qüvvəyə minməsinədək məhkum edilmiş və hazırda cəzasını çəkən şəxslər barəsində, hökm çıxarmış məhkəmə və ya məhkumun cəza çəkdiyi yer üzrə məhkəmə tərəfindən cəzanı icra edən müəssisə və ya orqanın təqdimatı və ya məhkumun ərizəsi əsasında CPM-lə nəzərdə tutulmuş hökm və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası qaydasında baxılır.

Fikrimizcə, əməlin dekriminallaşdığı hallarda məhkumların cəzadan dərhal (dekriminallaşdırma etmiş qanunun qüvvəyə mindiyi gün ərzində) azad edilməsi və artıq cinayət hesab olunmayan əmələ görə bir gün olsun belə cəza çəkməməsinə təmin etmək üçün, penitensiar sistemin informasiya bazası təkmilləşdirilməli, xüsusən, bazaya hər bir məhkumun təqsirli bilindiği cinayət tərkibinə və ya tərkiblərinə dair bütün məlumatlar dəqiqliklə işlənəməlidir. Belə olarsa, CM-ə dəyişikliklər edilməsi ilə bağlı qanunların bazaya işləndiyi halda bu qanunla hansı məhkumların vəziyyətinin dəyişdiyi avtomatik təyin olunmaqla həmin məhkumların siyahısı dərhal bəlli olacaqdır. Həmin məhkumların işi ilə bağlı icraat materialları qanunun qəbul

eddiyi və qüvvəyə minəcəyi zaman aralığında baxılması üçün müvafiq məhkəmələrə göndərilməli, dərhal azad edilməli məhkumlar qanunun qüvvəyə mindiyi gün ərzində azad edilməli, vəziyyəti başqa cür yaxşılaşdırılmış məhkumların işinə əsassız yubarmaya yol verilmədən sonrakı günlər ərzində baxılmalıdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamının 11.3-cü bəndində Ədliyyə Nazirliyinə: “Cəza çəkən məhkumlar və həbs edilmiş şəxslər”in informasiya sistemini təşkil etmək, həmin sistem vasitəsilə cəzaları icra edən orqan və müəssisələr arasında real vaxt rejimində qarşılıqlı məlumat mübadiləsini təmin etmək, informasiya sisteminə məlumatlar toplanarkən bu sahədə ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatların müəyyən etdiyi meyarları nəzərə almaq tapşırılmışdır (6). Fikrimizcə, yuxarıda qeyd olunan təklif məhz bu istiqamət üzrə realizə oluna bilər.

Qeyd olunan Sərəncamda cəza siyasətinin humanistləşdirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri kimi, cinayətlərin, xüsusən iqtisadi fəaliyyət sahəsində cinayətlərin dekriminallaşdırılması nəzərdə tutulur. Bu istiqamət qüvvədə olan CM-ə 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla edilmiş əlavə və dəyişikliklər sayəsində müəyyən qədər realizə edilmişdir. Belə ki, mülkiyyət əleyhinə və iqtisadi fəaliyyət sahəsində bir sıra cinayətlərə görə sadə, tövsifedici və xüsusilə tövsifedici tərkib yaradan miqdar əlamətləri yüksəldilmiş, habelə CM-in XI fəslinə həmin cinayətlərlə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etməni nəzərdə tutan imperativ normalar daxil edilmişdir. Bu siyasət həm də, dünya miqyasında cinayət

cəzalarına, onların effektivliyinə münasibətin tədricən dəyişilməsi kontekstində baxılmalıdır. Cinayət cəzalarına, xüsusən azadlıqdan məhrum etməyə münasibət gətirdikdə dəyişməkdədir və qabaqcıl dünya prak-tikasını cinayət cəzası sayılmayan preventiv və profilaktik tədbirlərə üstünlük verməkdədir.

Tərədilmiş cinayətlərin kateqoriyası yüngülləşdirilən hallarda belə cinayətlərə görə cəza çəkməkdə olan şəxslərin səmimi peşmanlıq və zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi praktikasının təkmilləşdirilməsi də müasir dövrün aktual məsələləri sırasındadır. CM-in 73.1-ci maddəsi zərərçəkmiş şəxsə dəymiş ziyanın ödənilməsinə və ya aradan qaldırılmasını tələb etsə də, bir sıra ölkələrin qanunvericiliyində bu şərt məcburi deyil, yəni, zərərçəkmiş şəxs zərərin ödənilməsinə tələb etməyə (bağışlaya) bilər və dövlət orqanları onun iradəsini nəzərə almalıdır. Fikrimizcə, CM-in 73.1-ci maddəsində də məsələnin zərərçəkənin iradəsinə uyğun həllinə imkan verən qeyd-şərt olmalıdır. Bunun üçün, 73.1-ci maddəyə “və” sözündən sonra “zərərçəkənin tələbilə” sözlərinin əlavə edilməsi kifayətdir.

Klassik cinayət hüququnun özünəməxsus cəhətlərindən biri, onun publik olması, yəni, zərərçəkənin iradəsindən asılı olmayaraq hər bir halda təqsirkarın cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi ilə səciyyələnməsidir. Zərərçəkənin iradəsi ilə başlanılan və ya xitam olunan cinayət işlərinin dairəsi prosessual qanunvericiliklə nəzərdə tutulur. Hazırda qabaqcıl dünya praktikasında bu modeldən qismən geri çəkilmə müşahidə olunmaqdadır. Cinayət mühakimə icraatında zərərçəkmiş

şəxsə daha aktiv rol tanınır, habelə cinayət-hüquq münasibətlərinin dispoziitivliyinə önəm verilir. Paralel olaraq, hüquq doktrinasında ənənəvi repressiv siyasətə alternativ kimi: bərpəedici ədalət mühakiməsi, cinayət-hüquqi mediasiya (vasitəçilik) konsepsiyaları nüfuz qazanmaqdadır. Bu konsepsiyaların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, cinayət-hüquq siyasətində ağırlıq mərkəzi cinayətkarın cəzalandırılmasından cinayət nəticələrinin bərpasına doğru dəyişməlidir. Hazırda analoji prosedurlar Avstraliya, Belçika, Böyük Britaniya, Almaniya, Kanada, Niderland, Yeni Zelandiya, Polşa, ABŞ, Fransa, Çexiya və digər bir sıra ölkələrin cinayət qanunvericiliyində yer almışdır (8, s.390). AR CM-in ilkin redaksiyasına daxil edilmiş 73-ci maddə, habelə onun 20 oktyabr 2017-ci il tarixli qanunla imperativ tətbiq edildiyi halların (73.2-ci maddə) müəyyən edilməsi Azərbaycanın cinayət hüququnun bu istiqamətdə qabaqcıl ölkələrin təcrübəsi ilə müəyyən dərəcə səsləşdiyini söyləməyə əsas verir. Fikrimizcə, gələcəkdə bu normanın imperativ tətbiq dairəsi daha da genişləndirilməli, habelə, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, zərərin ödənilməsi məsələsində zərərçəkənin iradəsini həlledici şərt edən dəyişiklik nəzərdə tutulmalıdır. Həmçinin, Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 15 sentyabr 1999-cu il tarixdə qəbul etdiyi “Cinayət işlərində vasitəçilik” haqda № R(99)19 sayılı Tövsiyəsi nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, tədqiqatı aşağıdakı müddəalarla yekunlaşdırmaq olar:

– cinayət kateqoriyalarının dəyişdirilməsi CM-in Ümumi hissəsində cinayətlərin təsnifatını müəyyən edən normaların və ya Xüsusi hissəsində konkret cinayətə görə sank-

siyanın dəyişdirilməsi, habelə Xüsusi hissə maddəsinin dispoziyasının konstruksiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi yolu ilə mümkündür;

– qüvvədə olan CM-də cinayət törətməyə görə bütün hüquqi nəticələr cinayətin kateqoriyasına birbaşa bağlı olduğundan, konkret cinayətin hansı kateqoriyaya aid edilməsi məsələsi retrospektiv və cari təcrübi reallıqlarla ciddi şəkildə əsaslandırılmalıdır;

– konkret cinayətlərin kateqoriyası azaldılan hallarda bu cinayətlərin təftişedici tövsif praktikasında operativliyinə nail olmaq üçün Penitensiar sistemin müasir texnoloji imkanlara dayanan çevik və müfəssəl informasiya bazası yaradılmalıdır;

– konkret cinayətin kateqoriyasının azaldılması bu cinayətə görə CM-in 72 və ya 73-cü maddələrinə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad etmə imkanı yaradan hallarda, cəza çəkməkdə olan şəxsin həmin əsaslarla cinayət məsuliyyətindən (cəzadan) azad edilməsi cinayət-hüquq siyasətinin prioritet məsələləri sırasında olmalıdır;

– CM-in 73-cü maddəsində zərər çəkmiş şəxsə dəymiş ziyanın ödənilməsini bu şəxsin iradəsi ilə əlaqələndirən əlavənin edilməsi məqsədə uyğundur;

– Rusiya Federasiyasının cari tərübəsini nümunə götürməklə, törədilmiş cinayətin kateqoriyasını müəyyən şərtlər daxilində bir pillə azaltmaq səlahiyyətinin məhkəmələrə verilməsi məqbul sayılmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il Cinayət Məcəlləsi (26 iyul 1999-cu il tarixə olan əlavə və dəyişikliklərlə). Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 1999. 278 s.
2. Azərbaycan Respublikasının 1999-cı il Cinayət Məcəlləsi. Mənbə: <http://www.e-qanun.az/code/11>
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası / prof. F.Y.Səməndərovun redaktorluğu ilə. I Hissə. Bakı: Hüquq yayın evi, 2018. 704 s.
4. Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası: İş № 1(103) - 1704/2017
5. Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyası: İş № 1(103)-1811/2017
6. “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamı
7. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı: Hüquq yayın evi, 2015. 720 s.
8. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть / под общ. ред. С.П.Щербы. М.: Юрлитинформ, 2009. 448 с.
9. Уголовный кодекс Российской Федерации. Мənbə: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/
10. Уголовный кодекс Украины. Мənbə: <https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/>
11. Уголовный кодекс Узбекистан. Мənbə: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110#pos=1;-173
12. Уголовный закон Латвии. Мənbə: http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html
13. Уголовный кодекс Эстонской Республики. Мənbə: <https://constitutions.ru/?p=446>
14. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Мənbə: <http://уголовный-кодекс.бел>
15. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года. Санкт-Петербург: Тип. 2 отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 1845.

**ВОПРОСЫ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
И НАКАЗАНИЯ В СЛУЧАЯХ ИЗМЕНЕНИЯ КАТЕГОРИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ:
В КОНТЕКСТЕ ДЕЙСТВИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА ВО ВРЕМЕНИ**

Исбендияров Галандар Кочари оглу,

Научный сотрудник отдела уголовного права и уголовного процесса Институт права и прав человека Национальной Академии Наук Азербайджана.

email: q.isbandiyarov@gmail.com

Поскольку юридические последствия совершения преступлений в действующем уголовном законодательстве Азербайджанской Республики связаны с категорией преступлений, в результате внесения изменений и дополнений в уголовный закон возникает необходимость обратного применения уголовных законов, снижающих категорию преступлений. Такие законы создают на определенных основаниях возможности освобождения от уголовной ответственности лица совершившего преступление, уменьшения наказания лицам отбывающих наказание, изменения места отбывания наказания, условно-досрочного освобождения от отбывания наказания либо иным образом улучшения его положения. Представленная статья имеет целью путем анализа систематизацию возможных случаев действия обратно подобных законов и выдвижения эффективных предложений по их применению.

Ключевые слова: *преступление, уголовный закон, классификация (категория) преступлений, квалификация преступлений, освобождение от уголовной ответственности, освобождение от наказания, вина, умышленное, неосторожность, действие уголовного закона во времени*

**ISSUES OF RELEASE FROM CRIMINAL LIABILITY AND PUNISHMENT
IN CASES OF CHANGING THE CATEGORY OF CRIMES: IN THE
CONTEXT OF THE OPERATION OF CRIMINAL LAW IN TIME**

Isbandiyarov Galandar Kochari oglu,

Scientific Researcher on the Department of Criminal Law and Criminal Procedure of Institute of Law and Human Rights of Azerbaijan National Academy of Sciences.

email: q.isbandiyarov@gmail.com

Since the legal consequences of committing crimes in the operation criminal legislation of the Azerbaijan Republic are related to the category of crimes, as a result of amendments and additions to the criminal law, there is a need for reverse application of criminal laws that reduce the category of crimes. Such laws create, on certain grounds, the possibility of release from criminal liability of the person who committed the crime, reduction of punishment of persons serving punishment by a sentence, changing the establishments on serving punishments, conditional - prescheduled release from serving a punishment, or chance in otherwise improving position of the said person. The presented article aims at analyzing the systematization of possible cases of the back force of similar laws and putting forward effective proposals for their application.

Keywords: *crime, criminal law, classification (category) of crimes, qualification of crimes, release form criminal liability, release from punishment, fault, deliberate (intentional), on imprudence (negligence), the operation of criminal law in time*

